

F. van Laanen, „Levenslange
gevangenisstraf in het sanctiestelsel
van de eenentwintigste eeuw“, in:
M.S. Groenhuijsen & J.B.H.M. Simmelink,
Glijdende schalen (De Hullubundel),
Nijmegen: WLP 2003.

Levenslange gevangenisstraf in het sanctiestelsel van de eenentwintigste eeuw

F. VAN LAANEN¹

i. Inleiding

Een van de meest recente wetenschappelijke wapenfeiten van Jaap de Hullu is het preadvies dat hij in 2002 schreef voor de Nederlandse Juristen-Vereniging, getiteld 'Enkele suggesties voor herziening van het strafrechtelijk sanctiestelsel'.² Een onderwerp, zo begint collega-preadviseur Bleichrodt het inhoudelijk gedeelte van zijn preadvies, dat volop in de wetenschappelijke en politieke belangstelling staat.³ De politieke belangstelling zal met name ook zijn ingegeven door de aanwezige maatschappelijke belangstelling voor strafrecht (in zijn algemeenheid): in een samenleving waarin sprake is van 'een grote behoefte (...) aan een strenge aanpak van criminaliteit'⁴ zijn de sanctie en al hetgeen daaraan voorafgaat hete hangijzers.⁵

Een bijdrage op het gebied van het sanctierecht mag dan ook mijns inziens niet ontbreken in deze bundel: de betrokkenheid van De Hullu bij dit actuele thema dwingt daartoe. De keuze voor juist dit deelgebied van het materiële strafrecht als thema in ruime zin voor juist déze feestbundel herbergt evenwel een gevaar in zich. Bepleit De Hullu immers in zijn preadvies niet met verve een geïntegreerde herziening van het strafrechtelijk sanctiestelsel, waar deze bundel en mijn bijdrage daaraan zich naar aard en met name omvang moeilijk voor beschouwingen over een dergelijke herziening lenen? In dat verband prijs ik mij dan maar gelukkig met de gedachte dat aard en omvang ook aan het bewuste preadvies grenzen stelden; de tweede zin van het preadvies parafrazerend: een breed en veelomvattend onderwerp dwingt tot beperking! In antwoord op kritiek uit de Tweede

---

¹ Docent en onderzoeker strafrechtswetenschappen Universiteit van Tilburg.

² J. de Hullu, 'Enkele suggesties voor herziening van het strafrechtelijk sanctiestelsel', in: *Herziening van het sanctiestelsel* (Handelingen Nederlandse Juristen-Vereniging 2002-1), Deventer: Kluwer 2002, p. 1-87.

³ F.W. Bleichrodt, 'Het strafrechtelijk sanctiestelsel in de revisie', in: *Herziening van het sanctiestelsel* 2002, p. 91.

⁴ Aldus Hare Majesteit de Koningin in haar troonrede van 17 september 2002; *Handelingen VV* 2002/03, p. VV-4.

⁵ Zo bleek ook recentelijk uit het *Sociaal en Cultureel Rapport 2002* (raadpleegbaar via www.scp.nl): 'Straffen in geruchtmakende en afschuwwekkende zaken worden veelal als te mild ervaren, zoals de zaken rond zinloos geweld' (C. Maas, 'Justitie en strafrechtpleging', in: *Sociaal en Cultureel Rapport 2002. De kwaliteit van de quartaire sector*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau 2002, p. 635).

Kamer op het wetsontwerp tot afschaffing van de doodstraf, als zou dit 'een onverantwoordelijke greep in het bestaande stelsel' zijn,⁶ stelde de regering bovendien: 'Werkelijk is het ter voorbereiding van een goed samenhangend strafstelsel in een toekomstig Nederlandsch Wetboek van Strafrecht hoogst wenschelijk, dat de vraag van het behoud of de afschaffing *vooraf* beslist zij'.⁷

Het deelonderwerp dat ik in deze bijdrage centraal wil stellen, betreft de zwaarste onder de thans in Nederland gehanteerde straffen: de levenslange gevangenisstraf. De keuze voor juist dit onderwerp vindt haar grondslag in de eerste plaats in het preadvies. Op verschillende plaatsen in het preadvies komt de levenslange vrijheidsbeneming met zoveel woorden ter sprake, bijvoorbeeld in het kader van de executie⁸ en in het kader van de wettelijke strafmaxima⁹. In een breder perspectief geplaatst, houdt de levenslange gevangenisstraf bovendien nauw verband met de sanctiedoelen en uitgangspunten voor het sanctiestelsel, die De Hullu uitvoerig belicht.¹⁰ Een tweede grondslag is gelegen in de actualiteit van de levenslange gevangenisstraf. Het betreft hier een thema dat in de samenleving nadrukkelijk leeft; de recente discussies voor, tijdens en na het proces in eerste aanleg tegen Volkert van der G. spreken daarbij boekdelen.

Waar levenslange gevangenisstraf ten tijde van de invoering met name problemen opriep in het kader van het te kiezen gevangenisstelsel en van de vervangingswaarde voor de tot afschaffing gedoemde doodstraf, rijzen ruim een eeuw later vragen van andere aard. Zo kan men zich enerzijds de vraag stellen of de levenslange gevangenisstraf in ons hedendaagse sanctiestelsel nog wel passend is. Deze kwestie hangt nauw samen met de vraag naar de sanctiedoelen die de levenslange gevangenisstraf dient dan wel kan dienen. Anderzijds doemt de vraag op of in Nederland – mede vanuit het perspectief van sanctiedoelen – wel op een juiste wijze met de levenslange gevangenisstraf wordt omgegaan. In paragraaf 2 van deze bijdrage zal ik dan ook ingaan op de historische ontwikkeling van de invoering van levenslange gevangenisstraf. In paragraaf 3 komen de strafdoelen aan de orde. Paragraaf 4 zal ten slotte zijn gewijd aan een enkel voorstel tot verbetering.

---

⁶ *Handelingen II* 1869/70, p. 487.

⁷ *Handelingen II* 1869/70, p. 541; cursivering in het origineel.

⁸ De Hullu 2002, a.w., p. 29.

⁹ De Hullu 2002, a.w., p. 73.

¹⁰ De Hullu 2002, a.w., hfdst. 1.

2. Historische ontwikkeling van de invoering van levenslange gevangenisstraf¹

In de periode tussen de vestiging van de eenheidsstaat in Nederland (in 1798) en de afschaffing van de doodstraf (in 1870) waren straffen waarvan de kern bestond uit opsluiting¹² steeds van tijdelijke aard. Zo luidde art. 39 van het Crimineel Wetboek voor het Koninkrijk Holland van 1809: 'De straf van gevangenis wordt altijd opgelegd voor eenen bepaalden tijd, welke nimmer en in geen geval langer zal mogen zijn dan twintig jaren'.¹³ Slechts bij gelegenheid van één van de vele ontwerp-wetboeken die tussen 1798 en 1870 het licht mochten aanschouwen, vond levenslange opsluiting een plaats in de uiteindelijke ontwerp-tekst. Het betreft hier het nooit in werking getreden ontwerp van 1847, dat voorzag in een zogenaamde levenslange tuchthuisstraf.¹⁴

Levenslange vrijheidsstraffen waren in deze periode op zichzelf niet ongewoon. De kern hiervan betrof echter niet de opsluiting. Zo werd in de periode tussen 1798 en de inwerkingtreding van de Code Pénal in 1811 reeds een vergeefse poging ondernomen te voorzien in altijd-durende verbanning. Deze straf vond haar plaats in art. 1.3.28 van het Ontwerp van Lijfstraffelijk Wetboek van 1804, welke bepaling in de aanhef sprak van 'De Straffen, welker meer bepaald voorwerp 's Menschen vrijheid is'.¹⁵ Art. 43 van het wel in werking getreden Wetboek van 1809 voorzag eveneens in een altijd-durend 'bannissement'. Zonder heroverweging werd de levenslange vrijheidsstraf vervolgens in 1811¹⁶ niet alleen in de vorm van eeuwige ballingschap, maar ook in de vorm van eeuwige dwangarbeid geïntroduceerd: het Koninkrijk Holland werd immers in 1810 bij het Franse Keizerrijk ingelijfd en de Franse Code Pénal werd hier in 1811 simpelweg van toepassing

¹¹ Een kort historisch overzicht van de levenslange gevangenisstraf in haar algemeenheid treft men aan in D. van Zyl Smit, *Taking Life Imprisonment Seriously In National And International Law*, Den Haag/Londen/New York: Kluwer Law International 2002, p. 4-7.

¹² Ik spreek hier van opsluiting, omdat de benamingen van deze straffen in de verschillende (ontwerp)wetboeken nogal eens verschilden. Zo werd bijv. (soms zelfs binnen één wettekst) gesproken van gevangenis, gevangenisstraf en tuchthuisstraf.

¹³ Zie voor de tekst: Y.G.M. Baaijens-van Geloven e.a., *Strafwetgeving in de negentiende eeuw*, deel II, Tilburg: Katholieke Hogeschool Vakgroep Strafrechtswetenschappen 1985, p. 133. Vgl. bijv. de ontwerpen van 1804 (art. 1.3.28 sub I), van 1815 (art. 86) en van 1827 (art. 81), het wel formeel gepubliceerde maar nooit in werking getreden wetboek van 1840 (art. 14, 15, 18, 26) en het wetboek van 1811 (art. 21).

¹⁴ Art. I.II.1.1 sub 2 jo. art. 13 Ontwerp 1847. Zie voor de tekst: *Kamerstukken II 1846/47*, XII, nr. 40, p. 1; of in: Baaijens-van Geloven, a.w., deel VI, p. 2.

¹⁵ Art. 1.3.28 aanhef en lid III sub 1 van het Ontwerp van Lijfstraffelijk Wetboek. Zie voor de tekst: Baaijens-van Geloven 1985, a.w., deel II, p. 17. Dit ontwerp verkreeg nimmer kracht van wet; A.G. Bosch, *De ontwikkeling van het strafrecht in Nederland van 1795 tot heden*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 2001, p. 59.

¹⁶ Art. 7 sub 2 en art. 7 sub 3 jo. art. 17 van de Code Pénal (Wetboek van het Strafrecht) van 1811. Zie voor de tekst: W. Bilderdijk, *Code Pénal. Édition officielle | Wetboek van het Strafrecht. Officieele uitgave*, Amsterdam/Rotterdam: Joh. Allart en Immerzeel en Comp. 1811, p. 4-5; recenter afgedrukt in: Baaijens-van Geloven 1985, a.w., deel III, p. 23.

verklaard.¹⁷ Met evenveel gemak werden deze vormen van levenslange vrijheidsstraf in 1813 weer afgeschaft.¹⁸ In de considerans van het Vorstelijk Besluit van 1813 waarbij de Code Pénal in aangepaste vorm werd gehandhaafd, treft men daarvoor slechts de overweging aan 'dat de Strafbepalingen, in het tot nog toe in vigueur zijnde Wetboek van het Strafrecht voorkomende, voor dit Land ongeschikt, en alzoo geheel ondoelmatig zijn'. Ook in de Wet van 29 juni 1854 – met name bekend vanwege de afschaffing van de lijfstraffen – werd uitdrukkelijk bepaald dat de eeuwigdurende dwangarbeid was en bleef vervangen door tuchthuisstraf van ten hoogste twintig jaar.¹⁹

Zowel bij de gepoogde introductie van de levenslange opsluiting in 1847 als bij de daadwerkelijke invoering van deze sanctie in 1870 bestond er een nauw verband met de doodstraf. Dit verband onderscheidde zich evenwel in de positie die levenslange opsluiting zou innemen ten opzichte van de doodstraf. In 1847 sprak de regering nog van de *poena mortis proxima*, dat wilde zeggen: de levenslange tuchthuisstraf zou naast de doodstraf komen te bestaan.²⁰ In 1870 geschiedde invoering van de levenslange tuchthuisstraf niet naast, maar in plaats van de doodstraf.²¹

In beide gevallen heeft de regering evenwel eerst uitdrukkelijk overwogen of niet een andere straf als meest nagelegen respectievelijk vervangende straf diende te worden geïntroduceerd. Als meest voor de hand liggende sanctie gold daarbij telkens de deportatie, die op beide momenten echter bij nadere beschouwing toch weinig aansprekend werd bevonden. Daaraan lag, naast problemen rond de doeltreffendheid, met name een behoorlijke dosis eigenbelang ten grondslag: de kosten waren hoog en het aantal veroordeelden dat aan deze straf zou zijn onderworpen, was zo beperkt, dat de regering verzuchtte: 'Wat kan men met zulk een luttel aantal (...) verrigten voor aanleg van werken, voor ontginning van woeste gronden, voor land- en boscultuur (...)'.²²

In 1847 – bij gelegenheid van het ontwerpen van een nieuw Wetboek van Strafrecht – werd ervan afgezien tuchthuisstraf van twintig of meer jaren als *poena mortis proxima* voor te stellen. Dit hield verband met problemen rond de keuze voor het gevangenisstelsel. In de Tweede Kamer bestond een sterke voorkeur voor het zogenaamde Pennsylvanische stelsel, dat wil zeggen: algemene afzondering in de cel. De regering meende dat een leven in afzondering gedurende een periode van meer dan vijftien jaar mogelijk schade zou toebrengen aan de geestelijke gezondheid (sic!). Invoering van tuchthuisstraf van (meer dan) twintig jaar zou daarom met zich meebrengen dat het laatste gedeelte van de straf in gemeenschap zou worden ondergaan en daarvoor bestond, naar het oordeel van de

¹⁷ Bosch 2001, a.w., p. 60.

¹⁸ Art. 7 van het Besluit van 11 december 1813, houdende bepalingen ten aanzien van de Lijfstraffelijke Regtsoefening in de Vereenigde Nederlanden, *Stb.* 1813, 10.

¹⁹ Art. 2 van de Wet van 29 juni 1854, houdende eenige veranderingen in de straffen op misdrijven gesteld, *Stb.* 1854, 102. Voor Limburg gold dat deze vervanging pas bij inwerkingtreding van deze Wet gestalte kreeg; zie *Kamerstukken II* 1853/54, XLVII, nr. 3, p. 434.

²⁰ *Kamerstukken II* 1846/47, XII, nr. 33, p. 323-324.

²¹ Art. 3 van de Wet van 17 september 1870, tot afschaffing der doodstraf, *Stb.* 1870, 162.

²² *Kamerstukken II* 1846/47, XII, nr. 33, p. 323-324 en *Kamerstukken II* 1869/70, 80, nr. 3, p. 795-796.

regering, geen politiek draagvlak. Anderzijds zou de Kamer evenmin zijn gecharmeerd van een tuchthuisstraf van vijftien jaar als *poena mortis proxima*, nu die te licht werd bevonden.²³ Gevolg: 'er schiet dus niets anders over dan de levenslange gevangenisstraf'.²⁴

In 1869 werd het wetsontwerp tot afschaffing der doodstraf bij het parlement aanhangig gemaakt.²⁵ Buiten het feit dat grote principiële twijfels waren gerezen met betrekking tot het bestaan van deze sanctie, speelde daarbij ook mee dat de straf zelden meer ten uitvoer werd gelegd.²⁶ De wetgever onderscheidde duidelijk de verschillende vrijheidsbennende sancties die ter vervanging van de doodstraf werden ingevoerd. Het aantal delicten waarop onder het Wetboek van 1811 de doodstraf stond gesteld, was aanzienlijk en zeer verscheiden van aard. Om die reden maakte de wetgever vanaf 1870 een onderscheid tussen strafbaarstellingen waarop in het vervolg levenslange gevangenisstraf²⁷ kwam te staan en strafbaarstellingen waarop langdurige tuchthuisstraf²⁸ of tuchthuisstraf²⁹ diende te volgen.³⁰ In het huidige Wetboek van Strafrecht bleef de levenslange gevangenisstraf na een voordeel-nadeelafweging behouden.³¹ Bij het Besluit Buitengewoon Strafrecht werd de doodstraf voor bepaalde delicten tijdelijk heringevoerd.³² Bij gebreke van parlementaire geschiedenis kan slechts de considerans van het besluit dienen ter inspiratie voor de beantwoording van de vraag waarom levenslange gevangenisstraf niet meer volstond. De reden voor de verscherpte strafbepalingen was – vrij voor de hand liggend – gelegen in de ernst van de feiten die tijdens de Tweede Wereldoorlog werden begaan.

---

²³ *Kamerstukken II 1846/47, XII, nr. 33, p. 324.* De voorzichtigheid inzake het gevangenisstelsel was geen overbodige luxe, want dergelijke problemen hadden al geleid tot het mislukken van de (ontwerp-) wetboeken van 1840 en 1846; Baaijens-van Geloven 1985, a.w., deel I, p. 12-13.

²⁴ *Kamerstukken II 1846/47, XII, nr. 33, p. 324.*

²⁵ *Kamerstukken II 1869/70, 80, nr. 1, p. 785.*

²⁶ *Kamerstukken II 1869/70, 80, nr. 4, p. 1513.* Vgl. het overzicht in *Kamerstukken II 1869/70, 80, nr. 5, p. 1569*: van 1811 tot en met 1869 waren er 501 doodvonnissen, waarvan er 400 niet ten uitvoer zijn gelegd; slechts in het decennium 1811-1820 zijn er meer doodvonnissen wel dan niet voltrokken; vanaf 1861 is geen vonnis meer geëxecuteerd.

²⁷ Voor bepaalde aanslagen of samenspanningen tegen de Koning, het koninklijk geslacht en het leven (mits voorbedachte raad kon worden bewezen of verondersteld), marteling en barbarij.

²⁸ Van vijf tot vijftientwintig jaren; voor bijv. bepaalde ernstige staatsveiligheids misdrijven, gekwalificeerde ontmanning (!) en onbevoegde aanhouding en meeneed die heeft geleid tot oplegging van levenslange gevangenisstraf.

²⁹ Van vijf tot twintig jaren; voor bijv. het als Nederlander strijden tegen Nederland en voor aanval tegen een ambtenaar en vernieling, voor beide gevallen indien het de dood ten gevolge heeft.

³⁰ *Kamerstukken II 1869/70, 80, nr. 3, p. 796-797.*

³¹ Gezien de verbondenheid met de sanctiedoelen zullen de opvattingen van de wetgever van 1881 hieronder nader aan de orde komen.

³² Art. 11 lid 1 sub 1 van het Besluit van 22 december 1943, houdende vaststelling van het Besluit Buitengewoon Strafrecht, *Stb.* D 61. De bepaling is bij Wet van 14 juni 1990, *Stb.* 1990, 369 gewijzigd in die zin dat de doodstraf definitief werd afgeschaft. Zie over het BBS (met literatuurverwijzingen): M.S. Groenhuijsen, 'Het Besluit Buitengewoon Strafrecht (1943) en het legaliteitsbeginsel in strafzaken', in: G.J.M. Corstens & M.S. Groenhuijsen (red.), *Rede en recht* (Keijzer-bundel), Deventer: Gouda Quint 2000, p. 153-170.

Voor het militaire strafrecht werd de doodstraf in 1870 afgeschaft voor 'misdrijven in tijd van vrede en niet voor den vijand gepleegd' en vervangen door tuchthuisstraf van vijf tot vijftwintig jaren en door de zogenaamde kruiwagenstraf (een soort van dwangarbeid) van vijf tot vijftien jaren. In 1991 is de doodstraf uiteindelijk voor het gehele militaire strafrecht vervangen door de levenslange gevangenisstraf.³³ Een alternatief voor levenslange gevangenisstraf kwam daarbij niet ter sprake, de discussie over deze sanctie zelf viel volgens de regering buiten het kader van het betreffende wetsontwerp.³⁴

3. Levenslange gevangenisstraf en strafdoelen³⁵

Recentelijk heeft de Rotterdamse rechtsfilosoof Ten Voorde betoogd dat het bij levenslange gevangenisstraf gaat om 'een negentiende-eeuwse farce, die beter uit ons strafarsenaal kan worden gehaald', nu de doelstellingen van het opleggen van levenslange gevangenisstraf zouden zijn achterhaald.³⁶ Zo zou van het opleggen van 'een straf (...) die in feite niet bestaat' – het opleggen van levenslange gevangenisstraf zou zelden levenslange executie betekenen³⁷ – geen generaal-preventieve werking uitgaan. Evenmin zou de straf tot speciale preventie kunnen leiden, aangezien het vaak om gebrekkig ontwikkelde gestraften gaat, die het levenslang gestraft zijn zoals dat thans in de regel ten uitvoer wordt gelegd niet goed kunnen doorgronden, zulks temeer daar ook hun regime is geënt op het resocialisatiebeginsel van art. 2 lid 2 Pbw. Ten slotte zou levenslange gevangenisstraf het vergeldingsdoel ten dele ontberen, omdat geen sprake kan zijn van 'een behoorlijke vergelding (...) als men niet weet hoe lang die vergelding kan duren'.

Het is van belang om reeds op deze plaats, alvorens toe te komen aan nadere gedachten betreffende de levenslange gevangenisstraf in verband met strafdoelen, een misverstand te elimineren. Het betreft de gedachte dat levenslange gevangenisstraf momenteel zelden levenslange tenuitvoerlegging ten gevolge heeft. Vanzelfsprekend is het een belangrijke kwestie hoe de Nederlandse administratie met levenslange gevangenisstraf omgaat. Het argument dat een gul gebruik van het prerogatief van gratie afbreuk doet aan de werking van een sanctie, is niet nieuw. Reeds bij gelegenheid van de afschaffing van de doodstraf

---

³³ Rijkswet van 14 juni 1990 tot wijziging van het Wetboek van Militair Strafrecht in verband met de herziening van het militair tuchtrecht en ter afschaffing van de doodstraf, *Stb.* 1990, 368.

³⁴ *Kamerstukken* 1980/81, 16813 (R 1165), nr. 5, p. 49.

³⁵ Zie voor een overzicht van negen recente strafmotiveringen bij 'levenslang'-uitspraken: M.J.A. Duker & P.M. Schuyt, 'Straftoemeting', *DD* 2003, p. 656-661.

³⁶ J.M. ten Voorde, 'Weer die levenslange gevangenisstraf', *NJB* 2002, p. 1294-1295. Al eerder in soortgelijke zin: C. Hol & J. ten Voorde, 'Levenslange executie in Nederland, aanvaardbare executie?', *AA* 2001, p. 639-641.

³⁷ Vgl. hierover Van Zyl Smit 2002, a.w., p. 2-3. Hier wordt verwezen naar de uitspraak van een Engelse rechter (waar ingeval van 'murder' een 'mandatory life imprisonment' wordt uitgesproken), die stelde: '(...) the words, which the judge is required to pronounce, do not mean what they say. (...) But although everyone knows what the words do not mean, nobody knows what they do mean (...)'

werd het argument gebruikt: gratie was van uitzondering regel geworden en de Commissie van Rapporteurs merkte op dat 'die staat van zaken verkeerd [is] uit het oogpunt van krachtdadige beteugeling der misdaad. (...) Hoe kan zoodanige uitspraak het vereischt ontzag inboezemen, als iedereen vooraf met genoegzame zekerheid weet, dat daaraan geen gevolg zal worden gegeven?'.³⁸ Is de levenslange gevangenisstraf inderdaad een straf die feitelijk niet bestaat, omdat levenslange tenuitvoerlegging zelden geschiedt? De cijfers lijken thans niet in die richting te wijzen: sedert 1945 is slechts in een tweetal commune strafzaken waarin levenslange gevangenisstraf was opgelegd, gratie verleend en zijn de veroordeelden 'op jaren gesteld'.³⁹ In het verleden lijkt men met gratiëring overigens wel scheutiger te zijn omgesprongen. Het ministerie van Justitie meldt dat tussen 1889 en 1995 37 levenslange gevangenisstraffen middels gratie zijn omgezet in gemiddeld circa 24 jaar. Daarbij kwamen twee gevallen waarbij na resp. 27 en 13 jaar het restant van de levenslange gevangenisstraf werd vastgesteld op 15 en 25 jaar en drie gevallen waarin het onvervulde gedeelte van de levenslange gevangenisstraf onder bijzondere voorwaarden en met een proeftijd van onbepaalde duur werd kwijtgescholden.⁴⁰ De 31 gevallen van omzetting en voorwaardelijke gratiëring tussen 1889 en 1963 vonden gemiddeld plaats na een detentieperiode van 15,6 jaar.⁴¹ De overgrote meerderheid van de tussen 1889 en 1963 op jaren gestelden werd ook uiteindelijk voorwaardelijk in vrijheid gesteld. Van de overgebleven gevangenen zijn er 7 voor gratiëring overleden en is er één ontvlucht en in het buitenland overleden.⁴²

³⁸ *Kamerstukken II 1869/70*, 80, nr. 4, p. 1513.

³⁹ Het betreft de zaken van Hans van Z. en gifmenger dokter O. Zie daarover advocaat mr. W. Anker in diverse media naar aanleiding van de zaak-Volkert van der G. Onder meer uitvoerig in L. Cornelisse, 'Levenslang / Geen streepjes op de deur', *Trouw* 3 april 2003 en in H. van Gelder & L. Kortekaas, 'Een bestaan zonder venster op de toekomst', *Haagsche Courant* 5 april 2003 (met een opsomming van de gevallen van levenslang gestraften sedert 1952). Mr. Anker houdt overigens – in tegenstelling tot het departement van Justitie, zo (b)lijkt helaas – nauwkeurig informatie bij over levenslang gestraften.

⁴⁰ Een en ander is gebaseerd op een tweetal intern binnen het ministerie van Justitie bestaande notities, waarvan de eerste geheel ongedateerd is (maar waarschijnlijk uit 1963 stamt) en de tweede officieus is gedateerd op 1995. De tekst van de eerste beleidsnotitie laat ruimte voor nog een geval, maar zulks volgt niet uit de vervolgens vermelde totaalcijfers. De onnauwkeurigheid wordt daarnaast verhoogd doordat in de eerste notitie (van 1889 tot 1963) wordt gesproken over ter zake van commune delicten tot levenslange gevangenisstraf veroordeelden en in de tweede notitie (van 1963 tot 1995) niet. Aangezien het in deze laatste periode gaat om negen gevallen van 'op jaren gestelden' (en twee gevallen waarin het restant voorwaardelijk werd kwijtgescholden) en aangezien juist in die periode de gevallen van Hans van Z. en dokter O. vallen (de door Anker aangegeven commune zaken; supra), moet deze laatste notitie wel zijn 'vervuild' met gegratieerde oorlogsmisdadigers.

⁴¹ Met een vrij ruime spreiding. Na resp. 10 jaar (1 maal), 11 jaar (5 maal), 12 jaar (1 maal), 13 jaar (2 maal), 14 jaar (2 maal), 15 jaar (8 maal), 16 jaar (3 maal), 17 jaar (1 maal), 18 jaar (1 maal), 20 jaar (1 maal), 21 jaar (2 maal), 22 jaar (2 maal) en 27 jaar (1 maal). ó ? 3,89.

⁴² Op het moment van opstellen van de betreffende notitie waren drie gegratieerde veroordeelden overleden tussen het moment van 'op jaren stellen' en de vrijlating en bevond zich één veroordeelde nog in detentie. De notitie die de periode 1963-1995 beslaat, bevat geen gegevens over de daadwerkelijke uitvoering.

3.1 *Generale preventie*

Of de levenslange gevangenisstraf generaal-preventieve werking⁴³ heeft, valt mijns inziens sterk te betwijfelen. Het moge voor zich spreken dat het opleggen van straffen in zijn algemeenheid een zeker generaal-preventief effect heeft. Daarmee is evenwel nog niet gezegd dat met het opleggen van levenslange gevangenisstraf in dit opzicht meer wordt bereikt dan met het opleggen van, bijvoorbeeld, een gevangenisstraf van twintig (of meer) jaren. Bovendien is ook het generaal-preventieve effect van levenslange gevangenisstraf afhankelijk van de kenmerken van de delicten en de daders in kwestie.⁴⁴ Een en ander is welhaast onmeetbaar⁴⁵ en laat zich daarom slechts beredeneren.

Het delict dat als meest voor de hand liggend voorbeeld kan worden aangegrepen in het kader van de levenslange gevangenisstraf, is mijns inziens moord. In recent onderzoek naar moord en doodslag in Nederland in de periode 1992-2001 wordt een onderverdeling gemaakt in vier hoofdcategorieën: dodingen in de familiesfeer (35 % van alle opgeloste zaken), in het criminele circuit (23 %), bij ruzies (25 %) en met een seksueel motief (5 %).⁴⁶ Gezien de motieven die binnen deze categorieën een rol spelen, is het in mijn optiek maar zeer de vraag of levenslange gevangenisstraf – ja zelfs een sanctie in haar algemeenheid – ook maar enige rol speelt in de fase voorafgaand aan de doding. Ik geef een enkel voorbeeld. Eerder onderzoek in de tweede helft van de twintigste eeuw wees uit dat slechts 15 % van de partnerdodingen tussen 1950 en 1980 werd gepleegd met zogenaamde utiliteitsmotieven, waarbij met name aan financiële overwegingen valt te denken. De overige gevallen waren ingegeven door passie (de verbroken relatie, de plotse rivaal etc.), door jarenlange mishandeling (het zogenaamd battered women syndroom) en psychiatrische stoornissen.⁴⁷ Voor zover deze dodingen als moord vallen aan te merken,⁴⁸ lijkt het toch zo te zijn dat het percentage moorden waarbij de bedreigde gevangenisstraf is betrokken bij de kosten-batenanalyse die aan de moord is voorafgegaan, zeer beperkt is. Dit geldt mijns inziens in sommige andere (sub)categorieën in mogelijk

---

⁴³ Zijnde het beïnvloeden van het gedrag van de bevolking of althans bepaalde risicogroepen door middel van strafoplegging; vgl. J.J.M. van Dijk, H.I. Sagel-Grande & L.G. Toornvliet, *Actuele criminologie*, 's-Gravenhage: Koninklijke Vermande 2002, p. 206. Ten Voorde schaaft er, mijns inziens te eenvoudig, mede het herstel van de geschokte rechtsorde onder; Ten Voorde 2002, a.w., p. 1294 (vgl. ook de op 21 september 2000 door de minister van Justitie aan de Tweede Kamer aangeboden nota *Sancties in perspectief. Beleidsnota inzake de heroriëntatie op de toepassing van vrijheidsstraffen en vrijheidsbeperkende straffen bij volwassenen*, 's-Gravenhage: Ministerie van Justitie 2000, p. 39, waar herstel van de rechtsorde onder vergelding wordt geschaard).

⁴⁴ Vgl. Van Dijk/Sagel-Grande/Toornvliet 2002, a.w., p. 220.

⁴⁵ Zo ook De Hullu 2002, a.w., p. 14.

⁴⁶ G. Leistra & P. Nieuwbeerta, *Moorden doodslag in Nederland*, Amsterdam: Prometheus 2003, p. 42-44. Resteert een restcategorie van 12 %.

⁴⁷ Leistra/Nieuwbeerta 2003, a.w., p. 55-57, verwijzend naar onderzoek van De Boer.

⁴⁸ De auteurs onderzochten misdrijven die vielen onder art. 287-291 Sr, maar spreken voor de leesbaarheid in de regel van 'moord'. Leistra/Nieuwbeerta 2003, a.w., p. 13.

nog sterkere mate.⁴⁹ Anderzijds heeft menige moord wel (mede) een 'gecalculeerde' achtergrond. Te denken valt dan bijvoorbeeld aan moorden binnen het criminele circuit, waarbij het met name gaat om drugsmoorden (ruzies tussen verslaafden, uit de hand gelopen ripdeals) en liquidaties.⁵⁰ Voor zover daarbij rationele motieven de overhand hebben boven emotionele motieven, is het naar mijn opvatting zeer onwaarschijnlijk dat gedachtes omtrent mogelijke sanctionering middels levenslange gevangenisstraf daarbij een rol hebben gespeeld. Het lijkt mij geen betoog te behoeven dat dergelijke beslommeringen doorgaans noch zullen behoren tot de denkwereld van de doorsnee wanhopige drugsverslaafde noch tot die van de doorsnee crimineel die in de wereld van de georganiseerde misdaad is belast met het toepassen van extreem geweld.

Ook met betrekking tot andere delicten waarop naar (inter)nationaal strafrecht levenslange gevangenisstraf is gesteld, trek ik het generaal-preventieve effect van deze sanctie in twijfel. Levenslange gevangenisstraf is, buiten moord, onder meer ook bedreigd tegen bepaalde door het gevolg gekwalificeerde delicten.⁵¹ Het is mijns inziens niet reëel – zelfs een *contradictio in terminis* – om te veronderstellen dat een willekeurige potentiële dader van een dergelijk delict zich enerzijds bewust zal zijn van de levenslange gevangenisstraf die hem mogelijk zal staan te wachten, terwijl anderzijds zijn opzet – zijn willen en zijn weten – niet op het betreffende, de mogelijkheid van levenslang met zich brengende gevolg behoefde te zijn gericht.⁵² Een andere categorie delicten waartegen in vele gevallen levenslange gevangenisstraf is bedreigd, is die van de klassieke politieke delicten.⁵³ Zal de potentiële politieke delinquent – hij die 'behoort tot de overtuigingsdaders, derhalve tot de mensen, die bewust de geldende rechtsorde trotseren, omdat zij de door hen beleden staats- of rechtsopvattingen hoger achten dan die van de betreffende staat'⁵⁴ – zich van het begaan van het feit laten weerhouden door het dreigend zwaard, genaamd levenslange gevangenisstraf, dat boven zijn hoofd hangt? Het antwoord op deze vraag kan naar mijn mening niet anders dan ontkennend luiden. Evenzo wat mij betreft het antwoord op de gelijklopende vraag ten aanzien van hen die delicten begaan waarvan de verwerpelijkheid haar basis vindt in internationaal recht. Te denken valt in dat verband

---

⁴⁹ Kinderdoding door ouders. Achtergronden: fysieke mishandeling, psychiatrische stoornissen, relatieproblemen tussen de ouders, zelfmoord door een ouder, schroom voor de bevalling, ruzies (Leistra/Nieuwbeerta 2003, a.w., p. 75). Mijns inziens geen gevallen met voorafgaand denken over mogelijke sancties.

⁵⁰ Leistra/Nieuwbeerta 2003, a.w., p. 122-124, 129-130.

⁵¹ Zie bijv. art. 164 lid 2 Sr (veroorzaken van gevaar voor het spoorwegverkeer, de dood ten gevolge hebbende) en art. 157 aanhef en sub 3 Sr (brandstichting, de dood ten gevolge hebbende).

⁵² De gevolgen zijn immers geobjectiveerde bestanddelen en daarmee aan het opzetvereiste onttrokken. J. de Hullu, *Materieel strafrecht. Over leerstukken van strafrechtelijke aansprakelijkheid naar Nederlands recht*, Deventer: Gouda Quint 2000, p. 208.

⁵³ Te vinden in boek 2 titels I-IV Sr.

⁵⁴ J. Remmelink, *Mr. D. Hazewinkel Suringa's Inleiding tot de studie van het Nederlandsche Strafrecht*, Deventer: Gouda Quint 1996, p. 114.

aan genocide en schending van het internationale oorlogsrecht.⁵⁵ Het is voor mij ondenkbaar dat mensen die dergelijke wreedheden wensen te ontketenen, zich daarvan door levenslange gevangenisstraf laten afschrikken. Ook zij handelen immers veelal op basis van ideologische bevoegenheid of anders uit persoonlijke machtzucht, zij het dat zij niet opkomen tegen de staatsmacht, maar juist namens of als deze functioneren.⁵⁶ Zal degene die zich opmaakt voor het begaan van deze feiten, bovendien niet altijd overtuigd zijn van de winst die in het verschiet ligt of van de dekking die zal worden gegeven door de staatsmacht in wiens belang wordt gehandeld? Zal deze misdadiger in spe daarom de reële mogelijkheid van bestrafing met levenslange gevangenisstraf niet per definitie uitsluiten of zelfs niet onder ogen zien? Als utopisch beschouw ik dan ook de zinsnede die het International Criminal Tribunal for Rwanda steevast presenteert in zaken waarin het besluit tot levenslange gevangenisstraf: 'as to deterrence, this Chamber seeks to dissuade for good those who will be tempted in the future to perpetrate such atrocities by showing them that the international community is no longer willing to tolerate serious violations of international humanitarian law and human rights'.⁵⁷

3.2 *Speciale preventie*

Speciale preventie is een rekkelijk begrip.⁵⁸ In enge zin is zij beperkt tot de gedachte de delinquent door straf te weerhouden van het begaan van nieuwe strafbare feiten. In ruime zin is met name de beveiliging van de maatschappij als doel het belangrijkste aspect. Het gaat erom 'de eenmaal bekend geworden dader van toekomstige strafbare gedragingen af te houden, oftewel "recidive" te voorkomen'.^{59/60}

Bij gelegenheid van de toelichting op de Wet tot afschaffing der doodstraf stelde de regering reeds: 'Er zijn misdaden zoo afschuwelijk en voor de algemeene rust en veiligheid zoo gevaarlijk, dat de openbare orde vordert hen, die zich daaraan schuldig maken, voortdurend uit de burgerlijke zamenleving te verwijderen, zonder dat deze straf, hoe

---

⁵⁵ Resp. art. 1 van de Uitvoeringswet Genocideverdrag, *Stb.* 1964, 243 (genocide) en art. 8 lid 3 van de Wet oorlogsstrafrecht, *Stb.* 1952, 408 (gekwalficeerde schending van de wetten en gebruiken van de oorlog; NB: nog daargelaten de kwestie van de geobjectiveerde bestanddelen (supra)).

⁵⁶ Vgl. A. Ellian, *Een onderzoek naar de Waarheids- en Verzoeningscommissie van Zuid-Afrika* (diss. Tilburg), Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2003, p. 382-383.

⁵⁷ Zie ICTR 21 mei 1999, zaaknr. ICTR-95-1-T (*Clément Kayishema*). In gelijke bewoordingen: ICTR 4 september 1998, zaaknr. ICTR-97-23-S (*Jean Kambanda*); ICTR 2 oktober 1998, zaaknr. ICTR-96-4-T (*Jean-Paul Akayesu*); ICTR 16 mei 2003, zaaknr. ICTR-96-14-T (*Eliézer Niyitegeka*). Zie ook de opvattingen van enkele leden van de International Law Commission bij de Draft Code of Crimes against the Peace and Security of Mankind; weergegeven in Van Zyl Smit 2002, a.w., p. 174 e.v.

⁵⁸ Vgl. De Hullu 2002, a.w., p. 14-15.

⁵⁹ Van Dijk/Sagel-Grande/Toornvliet 2002, a.w., p. 203; zie ook: Sancties in perspectief 2000, a.w., p. VI en 28.

⁶⁰ Vgl. K.F. Röhl, *Über die lebenslange Freiheitsstrafe*, Berlijn: Duncker & Humblot 1969, p. 206 e.v., waar de paragraaf 'Lebenslange Freiheitsstrafe und Spezialprävention' wordt onderverdeeld in twee deelparagrafen, resp. getiteld 'Der Besserungszweck der Strafe' en 'Der Sicherungszweck der Strafe'.

verschrikkelijk ook, als eene te zware en daardoor onregtvaardige kastijding kan worden aangemerkt'.⁶¹ Een soortgelijk standpunt werd een tiental jaren later ingenomen bij het opstellen van het thans nog geldende Wetboek van Strafrecht.⁶² Het moge duidelijk zijn dat optimale beveiliging van de samenleving in de ogen van de negentiende-eeuwse wetgever het belangrijkste met levenslange gevangenisstraf beoogde strafdoel was.⁶³

Beveiliging van de samenleving is zelf evenmin een helder afgebakend begrip. In de ruime zin des woords vallen vele in ons strafrechtstelsel erkende strafdoelen onder dit begrip. De samenleving wordt immers ook beveiligd wanneer potentiële daders zich door een opgelegde levenslange gevangenisstraf af laten schrikken of wanneer het fundamentele karakter van een norm – gezien de delicten die met levenslange gevangenisstraf worden bedreigd, gaat het dan om de onschendbaarheid van het recht op leven en van het recht op vredig en geordend samenleven – nog eens wordt bevestigd. Advocaat-Generaal Franx heeft in zijn conclusie voor het civiele arrest van de Hoge Raad in de door de oorlogsmisdadiger Kotälla⁶⁴ aangespannen zaak tegen de Staat zelfs verdedigd dat 'bescherming van de geestelijke volksgezondheid' (in de zin van voorkoming van (hernieuwd) psychisch leed en daaruit voortvloeiende psychische schade bij de slachtoffers en de verwanten) kon worden gekwalificeerd als 'species van de beveiliging van de maatschappij'.⁶⁵

Gezien bovenstaand citaat moet echter worden geconcludeerd dat de betekenis die de wetgever aan dit strafdoel toekende, veel eenvoudiger was: een opgesloten dader kan in de vrije samenleving niet recidiveren en aldus is de maatschappij per definitie tegen hem beschermd.⁶⁶ Deze benadering komt mijns inziens de duidelijkheid meer ten goede dan hantering van de ruime opvatting, waarin weliswaar met elkaar samenhangende strafdoelen verworden tot een onlosmakelijke wirwar van begrippen. Ervan uitgaande

⁶¹ *Kamerstukken II* 1869/70, 80, no. 3, p. 796.

⁶² Door de regering (in de Memorie van Toelichting): H.J. Smidt (red.) (herzien en aangevuld door J.W. Smidt), *Geschiedenis van het Wetboek van Strafrecht*, deel I, Haarlem: H.D. Tjeenk Willink 1891, p. 208; door de Commissie van Rapporteurs: Smidt 1891, deel I, p. 213.

⁶³ Het Ontwerp van Lijfstraffelijk Wetboek van 1809 bombardeerde de beveiliging van de maatschappij overigens reeds tot 'hoofdbedoeling' van het opleggen van straf; zie art. 1.3.1 e.v. (Baaijens-van Geloven 1985, a.w., deel II, p. 14).

⁶⁴ Een kampbeul uit het nazi-doorgangskamp Amersfoort; later bekend als een van de drie – eigenlijk vier – van Breda (zie www.kampamersfoort.nl/kamp_ss_ers.htm).

⁶⁵ HR 11 februari 1977, *NJ* 1977, 255 (concl. A-G Franx; *Kotälla/Staat*); onder verwijzing naar de opvattingen van diverse toenmalige leden van de Tweede Kamer.

⁶⁶ Zo ook: Van Dijk/Sagel-Grande/Toornvliet 2002, a.w., p. 234. Helaas betekent dat niet dat de opgesloten dader niet jegens andere opgesloten of deelgenoten van de vrije samenleving kan recidiveren. Zie bijv. het geval van dokter O. (in 1952 tot levenslang veroordeeld voor moord op zijn echtgenote; later nog eens voor moord op zijn celgenoot) en Rb. Leeuwarden 22 mei 2003, LJN-nr. AF9057, zaaknr. 17/080015-03vev (geen levenslang gestrafte, maar een psychisch gestoorde delinquent die een gevangenismedewerkster met een beitel en een schroevendraaier om het leven bracht). Dit gedachtig was het vonnis van de Rb. Dordrecht 7 juni 2002, LJN-nr. AE3834, zaaknr. 11.006326/01 (Playstation II; verdachte 'A'), waarbij levenslang en TBS met verpleging werd opgelegd, zo curieus nog niet; anders: W. Anker, 'Verhoog maximale tijdelijke celstraf', *De Twentsche Courant Tubantia*, 19 april 2003. NB: het vonnis is vernietigd door het Hof's-Gravenhage 28 mei 2003, LJN-nr. AF9251, zaaknr. 2200274702; volgde twintig jaar en TBS met verpleging.

dat levenslange gevangenisstraf in beginsel ook levenslange tenuitvoerlegging met zich meebrengt, is deze straf – na de doodstraf zelf – het middel bij uitstek om te voorkomen dat de veroordeelde ooit nog een strafbaar feit zal plegen in de samenleving.⁶⁷

De vraag of levenslange gevangenisstraf vanuit beveiligingsperspectief noodzakelijk is, hangt natuurlijk in de eerste plaats van het recidivegevaar af.⁶⁸ Empirisch onderzoek heeft in Duitsland uitgewezen dat de recidive onder wegens levensdelicten veroordeelden in zijn algemeenheid uiterst beperkt is.⁶⁹ Met betrekking tot de tweede bij speciale preventie betrokken gedachte – de verbeteringsgedachte – moet worden opgemerkt dat het moeilijk valt vast te stellen of er een causaal verband bestaat tussen de levenslange gevangenisstraf en het gedrag na invrijheidstelling,⁷⁰ waarbij overigens blijkt dat de recidivequotes bij veroordeling tot verschillende tijdelijke gevangenisstraffen nauwelijks van elkaar verschillen en dat het speciaal-preventieve effect van gevangenisstraf in zijn algemeenheid nihil is.⁷¹

Levenslange gevangenisstraf is vanuit speciaal-preventief perspectief dus slechts beperkt gerechtvaardigd. De verbeteringsgedachte die huist in de theorie van de speciale preventie, doet bij gevangenisstraf in zijn algemeenheid nauwelijks opgeld en valt bij langdurige, waaronder levenslange, gevangenisstraffen, nauwelijks te onderzoeken. Het belang van de beveiligingsgedachte moet worden gerelativeerd, nu blijkt dat slechts een zeer beperkt aantal voormalig levenslang gestraften recidiveert. Toch meen ik dat de levenslange gevangenisstraf zoals die in ons wettelijke sanctiestelsel een plaats heeft, in het kader van de speciale preventie en met name gelet op het beveiligingsaspect daarvan dient te worden behouden. Om met de woorden van de Commissie van Rapporteurs te spreken: 'Nee, nu de doodstraf afgeschaft blijft, *kunnen* wij, althans voor het oogenblik, de levenslange gevangenisstraf niet missen, ten einde zulke erge misdadigers voor de

---

⁶⁷ Röhl 1969, a.w., p. 208; Van Dijk/Sagel-Grande/Toornvliet 2002, a.w., p. 203 (m.n. m.b.t. de doodstraf) en 215.

⁶⁸ Röhl 1969, a.w., 209. Een en ander laat zich becijferen door te kijken naar de recidive onder tot levenslang veroordeelden die uiteindelijk in vrijheid zijn gesteld.

⁶⁹ Röhl 1969, a.w., p. 209 e.v.: zowel bij recidive m.b.t. levensdelicten als m.b.t. overige strafbare feiten (uitgezonderd echter Finland (p. 214-215); 10 van de 288 onderzochte moordenaars recidiveerden m.b.t. levensdelicten, terwijl tijdens de tenuitvoerlegging al reeds elf gevallen van moord waren voorgekomen). Voorts: B. Haffke, 'Die "guten Gründe" für die lebenslange Freiheitsstrafe – und was davon übrig bleibt', in: W. Nickolai & R. Eindl (red.), *Lebenslanglich. Kontroverse um die Abschaffung der lebenslangen Freiheitsstrafe*, Freiburg im Breisgau: Lambertus 1993, p. 63 (sprekend m.b.t. moordenaars); Van Dijk/Sagel-Grande/Toornvliet 2002, a.w., p. 235 (verwijzend naar Duits onderzoek uit 1978: 0,6% pleegt opnieuw een levensdelict, 5% pleegde een ander delict). Opmerking verdient wel dat aan de begrippen doodslag en met name moord naar Duits recht andere betekenissen toekomen dan naar Nederlands recht; vgl. art. 211 en 212 StGB, waarover hieronder meer.

⁷⁰ Van Dijk/Sagel-Grande/Toornvliet 2002, a.w., p. 235.

⁷¹ Van Dijk/Sagel-Grande/Toornvliet 2002, a.w., p. 215 (met literatuurverwijzingen).

maatschappij onschadelijk te maken'.⁷² 'Erge misdadigers' ziet dan in mijn optiek niet op daders van ernstige delicten in hun algemeenheid, maar op diegenen voor wie naar het oordeel van de rechter ten tijde van de strafoplegging een tijdelijke gevangenisstraf van ten hoogste twintig jaar vanuit beveiligingsperspectief niet voldoet.⁷³ Hoe laag het recidivepercentage met betrekking tot levensdelicten onder levenslang gestraften ook moge zijn, het kan in mijn ogen niet worden aanvaard dat er rehtens geen mogelijkheid bestaat een persoon uit de samenleving weg te houden, wanneer die persoon een gevaar blijkt te zijn voor de samenleving. Op de balans tussen het belang van de samenleving⁷⁴ en het belang van de veroordeelde⁷⁵ moet het belang van de samenleving in deze gevallen zwaarder wegen.⁷⁶

Het is mede die gedachte die mij geen aanhanger maakt van verzwaring van het algemene strafmaximum voor tijdelijke gevangenisstraffen. Het is ongetwijfeld zo dat het optrekken van de maximale tijdelijke gevangenisstraf van twintig naar dertig jaar een 'strafgat' deels dicht.⁷⁷ Dat een strafgat bestaat, blijkt uit een strafoverweging van de Rechtbank Haarlem in de zaak betreffende de schietpartij in seksclub 'Esther': 'Nu de maximale tijdelijke gevangenisstraf – gelet op de daarvan naar alle waarschijnlijkheid effectief uit te zitten duur van vrijheidsbeneming – geen recht doet aan de ernst van de voorliggende feiten, heeft de rechtbank na ampele overweging besloten een levenslange gevangenisstraf op te leggen'.⁷⁸ Een en ander neemt evenwel niet weg dat ook bij een

---

⁷² Smidt 1891, a.w. deel I, p. 219 (cursivering in het origineel). Vgl. Rb. 's-Gravenhage 24 maart 2003, LJN-nr. AF6172, zaaknrs. 09/757337-01 en 09/092180-02 (Lucy de B.), waar de rechtbank bij de afweging tussen 'twintig jaar' en levenslang '(...) groot gewicht [heeft] toegekend aan de vraag in hoeverre het gevaar bestaat dat verdachte na vrijlating opnieuw een feit van vergelijkbare ernst begaat'.

⁷³ Alsmede op diegenen die naar het oordeel van de Kroon beslissende op een gratieverzoek nog steeds een bedreiging vormen voor de burgers. Daarover later meer.

⁷⁴ Bij bijvoorbeeld een zo hoog mogelijk veiligheidsniveau.

⁷⁵ Bij bijvoorbeeld oplegging van tijdelijke gevangenisstraf met daarmee een – behoudens voortijdig overlijden – zeker perspectief op invrijheidstelling.

⁷⁶ Zo doodde Willem van E. twee vrouwen, kreeg TBR, kwam vrij en vermoordde vervolgens waarschijnlijk drie personen. Rb. Groningen 7 november 2002, LJN-nr. AF0026, zaaknr. 18/030187-01 (hoger beroep loopt kennelijk nog: 'Hoger beroep Van E. op 9 september', *Dagblad van het Noorden* 25 april 2003).

⁷⁷ Zoals De Hullu 2002, a.w., p. 73 voorstelt: naar dertig jaar, hetgeen 'kan dienen om levenslange gevangenisstraf te voorkomen'. Idem W. Anker, 'Verhoog maximale tijdelijke celstraf', *De Twentsche Courant Tubantia*, 19 april 2003 (waar hij terecht wijst op vergroting van het gat wanneer voorwaardelijke invrijheidstelling na 50 % van de opgelegde strafduur wordt doorgevoerd; reden genoeg, zo dunkt me, om een en ander nog eens kritisch tegen het licht te houden).

⁷⁸ Rb. Haarlem 19 april 2001, LJN-nr. AB1163, zaaknr. 15/035079-00. Overigens vernietigd in Hof Amsterdam 26 maart 2002, LJN-nr. AE0797, zaaknr. 23-001483-01; volgde vijftien jaar gevangenisstraf, nu het Hof oordeelde dat er sprake was van doodslag in plaats van moord. Vgl. tevens Rb. 's-Gravenhage 24 maart 2003, LJN-nr. AF6172, zaaknrs. 09/757337-01 en 09/092180-02 (Lucy de B.; hoger beroep ingesteld: H. van Gelder & L. Kortekaas, 'Een bestaan zonder venster op de toekomst', *Haagsche Courant* 5 april 2003) en misschien Rb. Dordrecht 7 juni 2002, LJN-nr. AE3834, zaaknr. 11.006326/01 (Playstation II; verdachte 'A'), waar levenslang en TBS met verpleging werd opgelegd (vernietigd door het Hof 's-Gravenhage 28 mei 2003, LJN-nr. AF9251, zaaknr.

maximale tijdelijke gevangenisstraf van dertig jaar gevallen zullen bestaan waarin met name de veiligheid van de samenleving⁷⁹ het ondubbelzinnig vereist dat levenslange vrijheidsbeneming wordt uitgesproken en, zo nodig, ook wordt uitgezeten.⁸⁰ Het optrekken van het maximum tot grotere hoogten betekent de facto hetzelfde als levenslang en verdient daarom alleen al vanuit het oogpunt van een helder sanctiestelsel geen aanbeveling. Daartegen verzet zich bovendien art. 10 lid 4 Sr, dat de ultieme duur van de (tijdelijke⁸¹) gevangenisstraf beperkt tot twintig jaren en waarvan de ratio – waarover later meer – mijns inziens nog steeds geldend is.⁸²

Voor mij staat derhalve onomstotelijk vast dat de levenslange gevangenisstraf reeds vanuit het oogpunt van beveiliging van de maatschappij moet worden behouden.

3.3 Vergelding

Van oudsher is de vergeldingstheorie een van de meest vooraanstaande strafrechtstheorieën: hetgeen is misdraan, moet door evenredige leedtoevoeging worden vergolden.⁸³ Ook in de thans geldende verenigingstheorie, waarbij sprake is van meervoudigheid van strafdoelen, neemt vergelding een voorname plaats in: 'oog om oog, tand om tand' is een gezegde dat kennelijk in de harten van velen leeft⁸⁴ en 'zowel de samenleving als geheel, als in het bijzonder het slachtoffer mag de verwachting hebben dat de dader de prijs moet betalen voor zijn misdaad'⁸⁵.

2200274702).

⁷⁹ Gezien de bewoordingen 'de ernst van de voorliggende feiten' blijft ongewis of dit strafdoel ook bij de Rechtbank Haarlem de boventoon heeft gevoerd. Onder deze woorden valt immers niet slechts preventie te scharen, maar bijv. ook vergelding. Vgl. ook het verschil in strafmotivering in twee andere recente zaken: Hof 's-Gravenhage 28 mei 2003, LJN-nr. AF9256, zaaknr. 2200277202 (Playstation II; verdachte 'B') komt 'uit oogpunt van vergelding en uit oogpunt van maatschappelijke beveiliging' tot levenslange gevangenisstraf, waar Hof 's-Gravenhage 28 mei 2003, LJN-nr. AF9267, zaaknr. 2200274202 (Playstation II; verdachte 'C') vanwege 'de uitzonderlijke ernst van de feiten op zichzelf' tot dezelfde sanctie besluit.

⁸⁰ Aldus kennelijk ook Th.A. De Roos, in: H. van Gelder & L. Kortekaas, 'Een bestaan zonder venster op de toekomst', *Haagsche Courant* 5 april 2003: 'Ik zie daar [bij de huidige gevallen van levenslange gevangenisstraf; FvL] nog niet zo snel voorbeelden tussen waar ik van zou zeggen: dertig jaar was een betere straf geweest dan levenslang'.

⁸¹ Aldus de MvT; Smidt 1891, a.w., deel I, p. 210-211.

⁸² Mijns inziens verzet deze bepaling zich naar de letter ook reeds tegen een maximale tijdelijke gevangenisstraf van dertig jaar, rekening houdend met een automatische vervroegde invrijheidstelling naar de ratio – in hoeverre kan iemand nog terugkeren in 'het vrije leven' – evenwel *in de meeste gevallen* niet. In de meeste gevallen, omdat het automatisme van VI ook zijn beperkingen kent; vgl. art. 15a Sr.

⁸³ Van Dijk/Sagel-Grande/Toornvliet 2002, a.w., p. 200.

⁸⁴ Vgl. De Hullu 2002, a.w., p. 10-17 (m.n. op p. 12); Van Dijk/Sagel-Grande/Toornvliet 2002, a.w., p. 200-202.

⁸⁵ Sancties in perspectief 2000, a.w., p. 27. Ik ben geneigd hieronder ook het belang van de (verwanten van de) slachtoffers te brengen, door A-G Franx in zijn hierboven aangehaalde conclusie voor het arrest-Kotalla ondergebracht bij 'beveiliging van de maatschappij'.

Dat geldt ook (misschien wel: zeker) voor de ernstigste onder de delicten, de levensdelicten: uit recent enquêteonderzoek blijkt immers dat een krappe meerderheid van de Nederlanders voorstander is van herinvoering van de doodstraf voor ernstige misdrijven.^{86/87} De levenslange gevangenisstraf is in 1870 ingevoerd ter vervanging van de doodstraf. Wanneer iemand ter zake van een ernstig strafbaar feit voor de strafrechter verantwoording moet afleggen en wanneer de strafrechter op dat moment van oordeel is dat de verdachte, als schuldig aan dit feit, moet boeten middels het inleveren van al zijn vrijheid,⁸⁸ dan zijn naar mijn mening in theorie slechts twee consequenties mogelijk. Ofwel de Staat brengt de veroordeelde ter uitvoering van dat oordeel ter dood ofwel hij zet de veroordeelde in beginsel voor de resterende duur van zijn leven achter slot en grendel. Tegen het opleggen en ten uitvoer leggen van de doodstraf zijn argumenten van zowel principiële als praktische en juridische aard aan te dragen, waaraan ik hier verder geen woorden zal wijden. Voor wie tot de slotsom komt dat (herinvoering van) de doodstraf onaanvaardbaar is,⁸⁹ rest ook vanuit vergeldingsdenken slechts één optie: het opleggen van levenslange gevangenisstraf, de maatschappelijke doodstraf. Wie tegenwerpt dat de onbepaaldheid van de levenslange gevangenisstraf elke maat uit de vergelding haalt, waardoor deze straf dit strafdoel niet zou kunnen dienen,⁹⁰ verliest mijns inziens de cruciale verbinding tussen de doodstraf – de straf die vanuit vergeldingsperspectief de passende

---

⁸⁶ NIPO-onderzoek van 13 juni 2002 (beschikbaar via www.nipo.nl). 43 % van de 905 ondervraagde Nederlanders is voor herinvoering, 42 % is tegen. Op de vraag aan de voorstanders of de doodstraf zou moeten gelden voor terroristische aanslagen met dodelijk gevolg, antwoordt 97 % ja. Voor moord en moord na verkrachting liggen deze percentages resp. op 90 en 87 %. De trend is redelijk constant hoog: in 1983 wenste 45 % herinvoering, in 1994 lag dit percentage op 43 % en in 1995 zelfs op 52 %; zie Van Dijk/Sagel-Grande/Toornvliet 2002, a.w., p. 233 (met verwijzingen).

⁸⁷ Recentelijk is het vergeldingsdenken bij levensdelicten nog verwoord door A. von Schmid, 'Doodstraf is niet barbaars', *De Volkskrant* 17 september 2002.

⁸⁸ De laatste premisse is van groot belang. Ik ben géén voorstander van een verplichte levenslange gevangenisstraf voor alle gevallen waarin deze is bedreigd. Dat zou de rechterlijke straftoemingsvrijheid ontoelaatbaar beperken (vgl. De Hullu 2002, a.w., p. 65 e.v.). Overigens bepaalt art. 211 lid 1 van het Duitse StGB: 'Der Mörder wird mit lebenslanger Freiheitsstrafe bestraft'. Deze bepaling staat bij lezing in combinatie met art. 211 lid 2 StGB minder lijnrecht tegenover mijn opvatting dan op het eerste gezicht lijkt: 'Mörder ist, wer aus Mordlust, zur Befriedigung des Geschlechtstriebes, aus Habgier oder sonst aus niedrigen Beweggründen, heimtückisch oder grausam oder mit gemeingefährlichen Mitteln oder um eine andere Straftat zu ermöglichen oder zu verdecken, einen Menschen tötet'. Zijn er gevallen denkbaar van verdachten die aan deze omschrijving voldoen, maar waarvoor een levenslangdurende vrijheidsbenemende sanctie vanuit het oogpunt van sanctiedoelen ongerechtvaardigd is? Nota bene: als De Hullu's vraag 'of de voorbedachte raad nog wel voldoende inhoud heeft voor een zelfstandige wettelijke verzwaringsgrond' (De Hullu 2002, a.w., p. 70) ontkennend wordt beantwoord, is een bepaling analoog aan art. 211 lid 2 StGB mijns inziens een behoorlijk alternatief.

⁸⁹ Ook de Nederlandse wetgever is tot die conclusie gekomen; zie art. 114 Gw en het in 1986 voor Nederland in werking getreden Zesde Protocol bij het EVRM.

⁹⁰ Zoals Ten Voorde 2002, a.w., p. 1294, zij het gematigd, aangezien ook hij stelt dat de levenslange gevangenisstraf in zekere zin de ultieme vergelding is. Overigens zou ook de 'mateloosheid' als argument kunnen worden aangedragen om tot een verhoging van de maximale tijdelijke gevangenisstraf te komen.

straf zou zijn geweest als maximumstraf voor veroordeelden ter zake van de ernstigste strafbare feiten uit onze wetten – en de levenslange gevangenisstraf ten onrechte uit het oog. De strafrechter die een levenslange gevangenisstraf oplegt, functioneert als spreekbuis van de maatschappij die wenst dat van de veroordeelde voor eeuwig het rechtsgoed wordt weggenomen dat hij van het slachtoffer heeft weggenomen,⁹¹ te weten zijn recht op een wereldlijk leven in de samenleving. Daarvoor is in ons rechtsstelsel nog slechts een mogelijkheid: langs de weg van de levenslange gevangenisstraf. Ook hier moet de balans doorslaan aan de kant van de belangen van de samenleving.

Daar komt bij dat levenslange gevangenisstraf slechts ten voordele van de veroordeelde disproportioneel is; metaforisch gesproken: waar een oog is geschonden, wordt niet met een oog, doch slechts met een tand vergolden. Het recht op leven, dat een beschaafde samenleving – en een beschaafde Staat als uitvloeisel van die samenleving – nimmer opzettelijk middels het strafrecht zal mogen wegnemen, blijft immers met alle daaraan verbonden fundamentele rechten⁹² behouden.

4. Een venster op de toekomst

Hoe nu in de eenentwintigste eeuw om te gaan met levenslange gevangenisstraf? Hierboven wees ik reeds op het misverstand dat zich laat verwoorden in de stelling 'levenslang is geen levenslang', een stelling die in 1966 door de toenmalige minister van Justitie Samkalden werd geponereerd en die nog steeds lijkt na te galmen.⁹³ Ik zette uiteen dat deze gedachtegang anno 2003 geen opgeld meer lijkt te doen. Zou dat anders moeten zijn? Zou levenslange gevangenisstraf eigenlijk zelden of nooit ten uitvoer moeten worden gelegd? Tegen het daadwerkelijk geheel executeren van levenslange gevangenisstraf valt immers het een en ander in te brengen. Zo is daar naast het reeds vermelde gebrek aan generale preventie en de beperkte waarde van de speciale preventie als voornaam argument de onmenselijkheid van de straf: 'het leven van een levenslang gestrafte is geen leven, maar

---

⁹¹ Het betreft hier het (individuele) recht op leven en het (collectieve) recht op een geordend en vredig samenleven (een recht waaraan de Staat naar mijn mening, reeds van oudsher, zijn bestaansrecht ontleent).

⁹² En met de mogelijkheid van het verkrijgen van gratie (waarover nu meer).

⁹³ *Handelingen II 1966/67*, p. 100.

een soort "bijna dood".⁹⁴ Reden waarom sommige landen, zoals Portugal, de levenslange gevangenisstraf hebben afgeschaft.^{95/96}

Gezien het bovenstaande moge duidelijk zijn dat het mij onwenselijk voorkomt het niet ten volle ten uitvoer leggen van levenslange vrijheidsstraf tot (wettelijke of gewoonte) regel te verheffen. Zou dat immers het geval zijn, dan wordt de basis die de levenslange gevangenisstraf als sanctie heeft in de sanctiedoelen uiterst wankel.⁹⁷ Bovendien zou daarmee de levenslange gevangenisstraf zich diskwalificeren als vervangende sanctie voor de doodstraf. In de beleidsnota 'Sancties in perspectief' wordt gesproken van een 'maatschappelijke keuze om delinquenten in beginsel slechts tijdelijk op te sluiten en daarna terug te brengen in de maatschappij'.⁹⁸ De woorden 'in beginsel' geven reeds aan dat van een dergelijke keuze niet onder alle omstandigheden sprake is. Een recente opiniepeiling ondersteunt deze stelling: representatief onderzoek toont aan dat 43 % van de 905 ondervraagde Nederlanders voorstander is van herinvoering van de doodstraf.⁹⁹ Een groot gedeelte van de Nederlandse bevolking staat dus positief tegenover de mogelijkheid een medeburger op de meest onomkeerbare wijze uit de samenleving te verwijderen. Bij gebrek aan specifiek op levenslange gevangenisstraf gericht onderzoek op deze basis verder redenerend, mag worden aangenomen dat het percentage Nederlanders dat de stelling 'levenslang is levenslang' ondersteunt, aanzienlijk zal zijn.¹⁰⁰ Hoezeer velen – waartoe ik mijzelf ook reken – de doodstraf ook verwerpelijk vinden, feit is dat de band tussen de doodstraf en de (ten uitvoer gelegde) levenslange gevangenisstraf onlosmakelijk was en is en mijns inziens moet blijven.

De oplegging van de levenslange gevangenisstraf moet naar mijn mening wel duidelijk worden onderscheiden van de tenuitvoerlegging ervan. Terecht wordt mijns inziens gesteld

---

⁹⁴ Aldus strafadvocaat mr. W. Anker in H. van Gelder & L. Kortekaas, 'Een bestaan zonder venster op de toekomst', *Haagsche Courant* 5 april 2003.

⁹⁵ Art. 30 lid 1 van de Portugese Grondwet: 'Não pode haver penas nem medidas de segurança privativas ou restritivas da liberdade com carácter perpétuo ou de duração ilimitada ou indefinida' (beschikbaar via www.parlamento.pt).

⁹⁶ Juridisch gezien is het naar de huidige jurisprudentie overigens niet houdbaar te stellen dat levenslange gevangenisstraf een onmenselijke bestraffing in de zin van art. 3 EVRM is. Zie HR 11 februari 1977, NJ1977, 255 (*Kotalla/Staat*); HR 9 maart 1999, NJ1999, 435; Hof 's-Gravenhage 28 mei 2003, LJN-nrs. AF9256 en AF9267, zaaknrs. 2200277202 en 2200274202 (*Playstation II*). Zie ook J. Pradel, *Droit pénal comparé*, Parijs: Dalloz 2002, p. 651-652 en het daar aangehaalde. Anders: J.M. van Bemmelen & W.P.J. Pompe, 'Gratie aan politieke delinquenten', *NJB* 1963, p. 12.

⁹⁷ Men vergelijk het hiervoor beschreven door Ten Voorde geschetste dilemma.

⁹⁸ Sancties in perspectief 2000, a.w., p. 28. Zie ook Rb. 's-Gravenhage 24 maart 2003, LJN-nr. AF6172, zaaknrs. 09/757337-01 en 09/092180-02 (*Lucy de B.*), waar de rechtbank expliciet de vraag aan de orde stelt of twintig jaar of levenslang moet worden opgelegd, nu '(...) namelijk uit de uitgangspunten van de Nederlandse strafrechtspiegeling [volgt] dat er vanuit humanitaire overwegingen ook bij zeer ernstige misdrijven in beginsel voor de verdachte perspectief op terugkeer in de samenleving behoort te zijn'.

⁹⁹ Zie het eerder aangehaalde NIPO-onderzoek van 13 juni 2002.

¹⁰⁰ Boeiend enquêteonderzoek zou kunnen plaatsvinden naar de vraag 'bent u voor herinvoering van de doodstraf indien de levenslange gevangenisstraf wordt afgeschaft?!'

dat de executie van sancties tot op zekere hoogte voorspelbaar moet zijn, maar het tijdsverloop dat inherent is aan executie van een vrijheidsbenemende straf maakt dat de zittingsrechter zich eigenlijk slechts over de beginperiode van de tenuitvoerlegging kan uitlaten. Voor de levenslange gevangenisstraf brengt dit met zich dat de zittingsrechter zich zal moeten onthouden van het ventileren van een opvatting inzake de duur van tenuitvoerlegging.¹⁰¹ Een voorbeeld van hoe het mijns inziens niet moet is de strafoverweging dat 'de koelbloedige, meedogenloze wijze waarop de verdachte wereldwijd acties van vergelding (c.q. pogingen daartoe) initieerde en regisseerde vraagt om een reactie, die voor de toekomst uitsluit dat hij *nog ooit* de gelegenheid krijgt, om op een dergelijke wijze over de levens van anderen te beslissen'¹⁰² Mijn stellingname voor daadwerkelijke executie van een uitgesproken levenslange gevangenisstraf heeft dan ook zeker geen absoluut karakter, als zou geen enkele tot levenslang veroordeelde ooit nog op vrije voeten mogen komen. 'Slechts' terughoudendheid, grote terughoudendheid, is wat mij betreft het devies.

Het is naar huidig recht aan de Kroon om na verloop van jaren te bezien of grond voor gratie aanwezig is en vervolgens dienovereenkomstig te besluiten. Die gratiemogelijkheid is van wezenlijk belang voor de tot levenslange gevangenisstraf veroordeelde, het is zijn 'venster op de toekomst'.¹⁰³ Dit recht van gratie dient, zoals gezegd, evenwel zeer terughoudend te worden benut. Hierboven sprak ik in het verband van het bestaan van levenslange gevangenisstraf in het licht van speciale preventie en vergelding over een balans tussen het belang van de samenleving en het belang van de verdachte, waarbij het eerste belang zwaarder moet wegen dan het laatste. Dat geldt wat mij betreft in beginsel ook in het stadium van de tenuitvoerlegging, in die zin dat niet al te eenvoudig moet worden geconcludeerd 'dat met de tenuitvoerlegging van de rechterlijke beslissing of de voortzetting daarvan geen met de strafrechtstoepassing na te streven doel in redelijkheid wordt gediend' (art. 2 sub b Gratiwet). Zeer kritisch zal moeten worden bekeken of de betrokkene inderdaad geen gevaar meer vormt voor de samenleving¹⁰⁴, of er wel afdoende

¹⁰¹ Cfm. De Hullu 2002, a.w., p. 27-29. Eerder reeds met betrekking tot de levenslange gevangenisstraf: M.S. Groenhuijsen, 'Levenslange gevangenisstraf in Nederland', *DD* 1999, p. 194-195. Een rechter die op het moment van strafoplegging al spreekt van het definitief verwijderen van een verdachte uit de samenleving, loopt gezien art. 2 Gratiwet op de zaken vooruit. Vgl. overigens het Engelse systeem, waar de rechter, wanneer er sprake is van een 'discretionary' levenslange gevangenisstraf een zgn. 'tariff' vaststelt, de strafduur die de vergelding en afschrikking uitdrukt; beschreven door R. Blekxtoon, "'Levenslang". Een kijkje bij de bureu', *NJB* 2003, p. 1238.

¹⁰² Hof 's-Hertogenbosch 30 juli 2002, LJN-nr. AE5920, zaaknr. 20.000493.01 (Baybasin), tegen welk arrest overigens cassatieberoep is ingesteld (*De Volkskrant* 31 juli 2002). Cursivering mijnerzijds.

¹⁰³ Als volgt poëtisch verwoord door Kamerlid Van Dam, *Handelingen II* 1869/70, p. 1415: '(...) en bij het toepassen ook van eeuwigdurende gevangenisstraf blijft altijd het heerlijk schoone regt van gratie bestaan'.

¹⁰⁴ Hoe waar het dan ook moge zijn dat – zoals hierboven werd weergegeven – tot levenslang veroordeelden zelden (voor een levensdelict) recidiveren. Mijns inziens is het niet juist bij dergelijke delinquenten meer dan de meest minieme risico's te lopen, en is het aan de samenleving ook niet uit te leggen dat op een zeker moment een verdachte terechtstaat voor een in de vrije samenleving begaan ernstig delict, terwijl die verdachte ooit al eens was veroordeeld tot levenslange gevangenisstraf.

is vergolden¹⁰⁵, of het voor de verwanten van het slachtoffer wel voldoende draaglijk is te weten dat de persoon die het leven van hun naaste heeft weggenomen, thans weer vrij man zal zijn¹⁰⁶.

Desondanks is de huidige praktijk met betrekking tot levenslang gestraften wel voor verbetering vatbaar. Eerder kwam reeds art. 10 lid 4 Sr ter sprake, dat de tijdelijke gevangenisstraf maximeert tot twintig jaar. De gedachte daarachter was dat 'men mag aannemen dat personen, van welken leeftijd ook, die meer dan twintig achtereenvolgende jaren in eene gevangenis hebben doorgebracht, geheel onbekwaam en ongeschikt zijn om in het vrije leven terug te keeren, en dat dus in geen geval eene tijdelijke straf behoort te worden opgelegd van langeren duur dan de slotbepaling van art. 10 toelaat'.¹⁰⁷ Nu levenslang weliswaar in de regel levenslang betekent (en mijns inziens ook zou moeten betekenen), doch in een uitzonderingsgeval neerkomt op een tijdelijke vrijheidsbeneming, werpt art. 10 lid 4 Sr een reëel probleem op: na verloop van hoeveel jaren kan een veroordeelde, ondanks het op resocialisatie geënte detentieregim, nog in de samenleving worden teruggebracht zonder dat zulks vanuit het perspectief van de samenleving en van hemzelf onmogelijk moet worden geacht? Het noemen van een bepaalde duur is op voorhand reeds als arbitrair te kwalificeren, maar op zichzelf genomen lijkt mij de duur van twintig jaren voorshands niet onaannemelijk.¹⁰⁸ Art. 10 lid 4 Sr en de ratio daarvan impliceren dan dat een ooit uitgesproken levenslange gevangenisstraf ofwel levenslang ten uitvoer wordt gelegd ofwel na hoogstens twintig jaren wordt beëindigd. Voor wat betreft de laatste optie moet – gezien de ratio van de regeling – worden voorkomen dat iemand feitelijk langer dan twintig achtereenvolgende jaren van zijn vrijheid is beroofd. Gezien de huidige regeling voor vervroegde invrijheidstelling¹⁰⁹ mag een gratiebesluit waarbij 'op jaren' wordt gesteld de levenslange gevangenisstraf dan ook slechts verminderen tot een tijdelijke gevangenisstraf die op papier de duur van dertig jaren niet te boven gaat.¹¹⁰ Voorts zou standaard moeten gelden dat de tenuitvoerlegging van de

---

In dit verband dient de Kroon zich ook zeer bewust te zijn van zijn eigen verantwoordelijkheid en niet blind te varen op oordelen van deskundigen (vgl. het hierboven gememoreerde geval Willem van E.).

¹⁰⁵ Ook gezien de door mij geconstateerde en op rechtshistorische gronden deugdelijke band tussen de (afgeschafte) doodstraf en de levenslange gevangenisstraf.

¹⁰⁶ Vgl. hierover HR II februari 1977, NJ 1977, 255 (*Kotalla/Staat*) en de afschuw van de nabestaanden Heijn bij het proefverlof van de tot twintig jaar en TBS veroordeelde moordenaar van Gerrit-Jan Heijn (B. Wieringa, 'Ferdie E. voor het eerst op proefverlof', *De Telegraaf* 30 augustus 2000; A. Visser, 'Tien geboden. Albert Heijn. "Ferdie E. bestaat niet"', *Trouw* 17 februari 2001).

¹⁰⁷ Aldus de MvT; Smidt 1891, a.w., deel I, p. 210. Ook toen werd overigens de wenselijkheid van resocialisatie reeds expliciet onderkend; Smidt 1891, a.w., deel I, p. 208.

¹⁰⁸ Vgl. ook art. 5 aanhef en lid 2 van EU-Kaderbesluit nr. 2002/584/JBZ van de Raad van 13 juni 2002 betreffende het Europees aanhoudingsbevel en de procedures van overlevering tussen de lidstaten (*PbEG* 2002, L 190/1).

¹⁰⁹ Een en ander verdient natuurlijk aanpassing wanneer de VI-regeling wordt herzien. Daarover Commissie Herziening vervroegde invrijheidstelling, *Voorwaarden voor een veilige terugkeer*, s.l.: Sdu 2002 (commissie-Vegter).

¹¹⁰ 2/3 (zie art. 15 lid 2 Sr) x 30 jaar = 20 jaar.

levenslange gevangenisstraf van een op jaren gestelde geëgratieerde die zijn vervroegde invrijheidstelling verspeelt,¹¹¹ wordt hervat. Door toewijzing van de vordering tot uitstel of achterwege laten van de vervroegde invrijheidstelling door het hof blijkt mijns inziens namelijk ipso facto dat de veroordeelde ondanks zijn jarenlange vrijheidsberoving niet toe is aan terugkeer in de maatschappij. Hem staat dan slechts de mogelijkheid open om middels een nieuw gratieverzoek te trachten invrijheidstelling te bewerkstelligen, waarbij het – gezien de door mij gehanteerde balans tussen het belang van de maatschappij en het belang van de verdachte – weinig betoog zal behoeven dat de Kroon daarmee zo mogelijk nog omzichtiger mee zal moeten omspringen dan hij bij een eerder, bij nader inzien kennelijk toch niet al te gelukkig genomen gratiebesluit heeft gedaan.

Aanpassing van de huidige praktijk zal mogelijkterwijls op een ander punt noodzakelijk zijn. Het Europees Kaderbesluit 'Europees aanhoudingsbevel' maakt het mogelijk dat de tenuitvoerlegging van het Europees aanhoudingsbevel bij delicten waartegen levenslange vrijheidsbeneming is bedreigd, afhankelijk wordt gesteld 'van de voorwaarde dat in het rechtsstelsel van de uitvaardigende lidstaat de mogelijkheid van herziening van de opgelegde straf of maatregel – op verzoek of ten minste na twintig jaar – bestaat, dan wel van toepassing van gratiemaatregelen waarvoor de betrokkene krachtens de nationale wetgeving of praktijk van die lidstaat in aanmerking kan komen, strekkende tot niet-uitvoering van die straf of maatregel'.¹¹² Ter uitvoering hiervan heeft de Duitse wetgever bepaald: 'die immer bestehende Möglichkeit einer Begnadigung ist jedoch hierfür nicht ausreichend'.¹¹³ Aldus kan de overlevering van verdachten van met levenslange gevangenisstraf bedreigde delicten van Duitsland naar Nederland in gevaar komen, tenzij een wettelijke voorziening wordt getroffen¹¹⁴ of telkens ad hoc garanties aan de minister van Justitie worden verzocht.¹¹⁵ Zal zich dan (ook) hier de invloed van het Europese recht op het Nederlandse materiële strafrecht doen gelden, een invloed waarvan De Hullu en Verheijen recentelijk nog betoogden dat zij nadere reflectie behoefde?¹¹⁶ Zal ook de

---

¹¹¹ Art. 15a Sr. Dat *kan* bijv. geschieden wegens ontsnapping of veroordeling voor een feit als omschreven in art. 67 lid 1 Sv. Aangezien het niet *hoeft*, laat mijn voorstel alle ruimte voor beoordeling van het concreet voorliggende geval.

¹¹² Art. 5 aanhef en lid 2 van EU-Kaderbesluit nr. 2002/584/JBZ van de Raad van 13 juni 2002 betreffende het Europees aanhoudingsbevel en de procedures van overlevering tussen de lidstaten (*PbEG* 2002, L 190/1). Waarover nader: Blekxtoon 2003, a.w., p. 1237-1238.

¹¹³ Blekxtoon 2003, a.w., p. 1237, onder verwijzing naar de betreffende MvT.

¹¹⁴ Analoog aan art. 57a StGB: een in beginsel omzetten van levenslange gevangenisstraf door de rechter na verloop van vijftien jaren.

¹¹⁵ Blekxtoon 2003, a.w., p. 1237.

¹¹⁶ J. de Hullu & E.A.M. Verheijen, 'De beoordeling van Eurostrafrecht. Enkele opmerkingen over strafrecht als ultimum remedium, minimumstraffen en de wenselijkheid van een Europese aanpak van vraagstukken van materieel strafrecht in het licht van de bestrijding van terrorisme', *DD* 2002, p. 689-711.

Levenslange gevangenisstraf in het sanctiestelsel van de eenentwintigste eeuw

levenslange gevangenisstraf als 'ooit alles in Europees verband tegen het licht (...) worden gehouden'?¹¹⁷

---

¹¹⁷ Aldus de minister van Justitie; *Kamerstukken II* 2000/01, 27419, nr. 4, p. 23 (ook weergegeven in *De Hullu* 2002, a.w., p. 67).